

εξουδετέρωσης του οιδιπόδειου που καταλήγει σε μια βίαια μορφή της επανάστασης (Καλαμάρης).

Ο Νίκος Σιγάλας έδειξε ότι παίρνοντας υπόψη τα ευρήματα των τελευταίων χρόνων (το αρχείο του Εμπειρικού) είναι απαραίτητη μια επανεξέταση της εισαγωγής του υπερρεαλισμού στην Ελλάδα με ένταση στο θέμα της ψυχανάλυσης και της θεωρίας της κοινωνικής επανάστασης. Η επανεξέταση αυτή μπορεί να φέρει στο φως νέα στοιχεία, να οδηγήσει σε νέες απόψεις και να μας δώσει επιτέλους μια πλήρη εικόνα των γεγονότων. Αυτός είναι και ο σκοπός που επιδιώκει η μελέτη του Νίκου Σιγάλα την οποία μπορούμε να θεωρήσουμε μια αρχή της αναθεώρησης της ιστορίας του ελληνικού υπερρεαλισμού.

Μαρία Σαμπατακάκη (επιμ.). Ζαννιά Κότσικα είναι τ' όνομά μου.

Αθήνα: Τόπος, 2010, 152 σελ. ISBN 978-960-6863-91-2.

Μαρία Σαμπατάκη (επιμ.). Ο τελευταίος του Κάιςλινγκεν: Στα στρατόπεδα εργασίας των Ναζί. Αθήνα: Τόπος, 2014, 94 σελ. ISBN 978-960-499-093-1.

Βάσια Αρβανίτη

Ιστορία από τα κάτω

Ήδη από τον Ηρόδοτο οι μαρτυρίες, γραπτές και προφορικές, αποτελούν αναπόσπαστο εργαλείο της ιστορικής έρευνας. Τα βιογραφικά κείμενα των αυτοκρατόρων, των στρατηγών, των πολεμάρχων, των πρωταγωνιστών δηλαδή της ιστορίας, έγιναν τα σημεία αναφοράς των μετέπειτα ιστορικών έργων. Πώς βιώνουν όμως το ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι οι απλοί άνθρωποι και πώς συμμετέχουν σε αυτό; Την οπτική των αφανών ηρώων της καθημερινότητας, των σιωπηρών πλειοψηφιών, την αναδεικνύει η προφορική ιστορία. Η προφορική μαρτυρία, η προσωπική ματιά, οι αφηγήσεις των προσωπικών βιωμάτων προσφέρουν πολύτιμο υλικό που σε συνδυασμό με άλλες συμβατικές ιστορικές πηγές και καταγραφές δίνουν μια πολυπρισματική οπτική του παρελθόντος. Επίσης εκπληρώνεται ένα κατεξοχήν πολιτικό αίτημα: να δοθεί φωνή στις παραγκωνισμένες κοινωνικές ομάδες, να ακουστούν οι «αποσιωπημένες ιστορίες» τους, να «εξανθρωπισθεί» η ιστορική επιστήμη και να ειπωθεί μια λαϊκή ιστορία, μια «ιστορία από τα κάτω».

Δύο τέτοιες μαρτυρίες, μια προφορική και μια γραπτή, επιμελήθηκε και μας προσφέρει σε δύο βιβλία από τις εκδόσεις Τόπος η σημαντικότερη ιστορικός Μαρία Σαμπατακάκη.

Στο πρώτο βιβλίο, με τίτλο *Ζαννιά Κότσικα είναι τ' όνομά μου*, η Ιωάννα Κότσικα, γεννημένη το 1912 στην ορεινή Αρκαδία, αφηγείται τη ζωή της έξι μήνες πριν πεθάνει. Και είναι η διήγησή της πυκνή, παραστατική, αποκαλυπτική με ένα λόγο πηγαίο και δωρικό, εμπλουτισμένο με λαϊκή σοφία που προσδίδει στο κείμενο και λογοτεχνική αξία. Η επιμελήτρια παραθέτει τη μαρτυρία γλωσσικά και υφολογικά ακέραια με μόνο τεχνικού τύπου παρεμβάσεις για να διευκολύνει την ανάγνωση.

Η αφηγήτρια μας δίνει τη δική της εκδοχή για την πραγματικότητα που κλήθηκε να ζήσει. Μεσοπόλεμος, 2^η σταφιδική κρίση, μετανάστευση από το χωριό στην Αθήνα, Μεταξάς, 1940, Εμφύλιος. Σχεδόν ακούμε μέσα μας τη φωνή της Ζαννιάς ενώ διαβάζουμε το κείμενο και μπρος μας προβάλλεται η ιστορία ιδωμένη από τη γυναικεία σκοπιά, τη σκοπιά της κόρης, της συζύγου, της μητέρας με τον αντιηρωισμό και την πρακτικότητα που τις διακρίνει. Μέσα από το προσωπικό αντικατοπτρίζεται μια συλλογική στάση ζωής. Γυναίκες που η θέση τους ήταν στην αφάνεια πάλεψαν με τη φτώχεια και την ανέχεια, εγκατέλειψαν τα χωριά τους, έστησαν τη ζωή τους από την αρχή, για να την βρουν διαλυμένη και να την ξαναρχίσουν μια φορά ακόμα και εντέλει να διεκδικήσουν αθόρυβα τη χειραφέτησή τους:

Ετήραγα την κυρία Ανδρομάχη και την εζήλευα. Είχε ανάστημα. Εψώνιζε στα μανάβικα κι άμα της εδίνανε σκάρτο πράμα, τους το γύριζε πίσω. Είχε δικό της καπελάδικο. Επήγα κι εγώ κι έμαθα την τέχνη. Εδούλειψα. Έκαμα και κομπόδεμα. Ήθελα να 'χω εφόδια. Να μη βρίσκομαι στην ανάγκη τ' αντρός μου. Με το χέρι απλωμένο. Είναι μεγάλη σκλαβιά η ζητιανιά. Κι ας είν' κι απ' τον άντρα σου. Θέλει σε κρατάει, θέλει σε διώχνει. 'Κείνος κάνει το κουμάντο...

Η Ζαννιά έζησε μια πολυτάραχη εποχή και μέσα από τη διήγησή της αποκαλύπτεται «μια ζωή στο παρασκήνιο, αυτή που υπάρχει αλλά δεν καταγράφεται ποτέ» σημειώνει η Μαρία Σαμπατακάκη στο κατατοπιστικότατο εισαγωγικό της σημείωμα. Η έκδοση συμπληρώνεται από το κριτικό προλόγισμα του εκδότη Άρη Μαραγκόπουλου στο οποίο επιχειρεί να εντάξει το κείμενο στη λογοτεχνική παράδοση των βιβλίων *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* (1929) του Στρατή Δούκα, και *Συναξάρι του Ανδρέα Κορδοπάτη* (1972) του Θανάση Βαλτινού.

Το δεύτερο βιβλίο-μαρτυρία με τίτλο *Ο Τελευταίος του Κάισλινγκεν* λόγω της θεματικής του αλλά και λόγω της ιστορικής συγκυρίας δεν θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητο.

Ο Παύλος Μώτος, εμποροϋπάλληλος στην Αθήνα, τον Αύγουστο του 1944 και δύο μήνες πριν την Απελευθέρωση, συλλαμβάνεται σε ένα μπλόκο από τις Δυνάμεις Κατοχής. Κρατείται χωρίς αιτιολογία στο στρατόπεδο Χαϊδαρίου και τελικά μαζί με εκατοντάδες άλλους στέλνεται όμηρος σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στο Ράιχ, στο Γκάισλινγκεν της Βάδης-Βυρτεμβέργης (Κάισλινγκεν το σημειώνει ο Μώτος στο ημερολόγιο του). Ένα χρόνο μετά, ενώ έχει απελευθερωθεί από τους Συμμάχους και περιμένει να διευθετηθεί η επιστροφή του, καταγράφει ημερολογιακά τα δεινά που υπέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της ομηρίας του.

Ο Παύλος Μώτος δεν παρουσιάζεται σαν κάποιος ήρωας, και η αφήγησή του δεν είναι σαν τις ιστορίες αντίστασης και αυτοθυσίας που έχουμε συνηθίσει. Στάθηκε όμως ανυπάκουος απέναντι στους κρατούντες του όχι από ιδεολογία αλλά από ένστικτο επιβίωσης. Καταγράφει πως «ο εχθρός», Γερμανίδες χωρικές, συμπαραστάθηκαν στους κρατούμενους. Η σκέψη των δικών του ανθρώπων, της γυναίκας του, του παιδιού του, και η ελπίδα του να τους ξαναδεί, του έδινε κουράγιο να συνεχίσει να αναπνέει μέσα στις πιο αντίξοες συνθήκες. Στο αεροπλάνο της επιστροφής ο Μώτος σημείωσε στην τελευταία σελίδα του ημερολογίου τα σαράντα τέσσερα ονόματα συκρατουμένων που γύρισαν μαζί. Στάθηκαν τυχεροί.

Η μαρτυρία του αυτή φυλάχτηκε ως κειμήλιο από την οικογένειά του ώσπου ο γιος του, Λευτέρης Μώτος, να την παραδώσει στα χέρια της ερευνήτριας Μαρίας Σαμπατακάκη με την επιθυμία να γίνει μια έκδοση. Η ιστορικός προσέγγισε το υλικό της όπως πάντα με δέοντα σεβασμό και ερευνητική διάθεση αλλά κυρίως έχοντας επίγνωση της μεγάλης ιστορικής ευκαιρίας που είχε μπροστά της, ευκαιρίας που δεν άφησε να περάσει ανεκμετάλλευτη. Μέσω αυτής της μοναδικής στα ελληνικά χρονικά μαρτυρίας έφερε στο προσκήνιο μια αποσιωπημένη ιστορική πτυχή, αυτή του συστηματικού και μεθοδικού εκφασισμού της εργασίας από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς.

Στο ιστορικό επίμετρο της έκδοσης η ιστορικός επιχειρηματολογεί ότι μεταπολεμικά οι θηριωδίες και οι φρικαλεότητες του ναζιστικού καθεστώτος που ήρθαν στο φως αρχικά, ίσως δικαίως, επισκίασαν τη ναζιστική αντίληψη για την εργασία και τη συστηματική και μεθοδική εκμετάλλευση των αιχμαλώτων και αντιφρονούντων εργατών-σκλάβων. Ωστόσο αργότερα οι λόγοι που η επίσημη και θεσμικά αναγνωρισμένη ιστορική αφήγηση «αγνόησε» τα συγκεκριμένα γεγονότα δεν ήταν τόσο αθώοι. Αφενός εξυπηρετήθηκαν τα συμφέροντα της οικονομικής ολιγαρχίας, αφετέρου το σύστημα «μεταλαμπαδεύτηκε» από τους αποχαρκτηρισμένους πια θιασώτες του καθεστώτος στη μεταπολεμική Γερμανία με τους «φιλοξενούμενους εργάτες», τους γνωστούς γκασταρμπάιτερ, χάρη στους οποίους επιτελέστηκε το «οικονομικό θαύμα».

Εξαιτίας της σημερινής ιστορικής συγκυρίας πληθαίνουν στην Ελλάδα της κρίσης οι εκδόσεις που αναψηλαφούν το ελληνογερμανικό παρελθόν και τις

ελληνογερμανικές σχέσεις. Το βιβλίο όμως *Ο Τελευταίος του Κάισλινγκεν* με τη μαρτυρία του Παύλου Μώτου, που αριστουργηματικά επεξεργάστηκε και ιστορικά τεκμηρίωσε η Μαρία Σαμπατακάκη, διεκδικεί ιδιαίτερη θέση ανάμεσά τους καθώς νηφάλια αναδεικνύει ζητήματα, δυσάραστες αλήθειες που παραμένουν δραματικά επίκαιρες και σήμερα.

